

KATJA KAUKONEN

Lumikadun kertoja

WSOY

Katja Kaukonen

LUMIKADUN
KERTOJA

ROMAANI

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

KIITOS

Aino ja Einari Haakin rahasto, Suomen Kulttuurirahasto
Kirjallisuustoimikunta, Taiteen edistämiskeskus
Kirjastoapurahalautakunta, Taiteen edistämiskeskus
Pirkanmaan taidetoimikunta, Taiteen edistämiskeskus
WSOY:n kirjallisuussäätiö

© KATJA KAUKONEN JA WSOY 2017

ISBN 978-951-0-42146-8

PAINETTU EU:SSA

Kirsikkapuu

(--)

*Jumala istuu kirsikkapuussa
kirsikoita perkaamassa.
Kottaraiset uurtavat varjoja
hänen valkeille valokasvoilleen.*

Kirsikkapuu vaeltaa vetten päällä.

*Kalat hyppivät sen hiuksissa,
ravut mönkivät juurien lomassa
ja tuuli osuu latvukseen.*

*Jumala soutaa
oksien päällä istuen,
syö kirsikoita,
leikkii kivillä,
antaa virran viedä,
on unohtanut maailman.*

(WOLFGANG BÄCHLER. SUOM. LAURI OTONKOSKI.)

ENSIN

LUPAAN KERTOJA rehellisesti kaiken paitsi nimeni, sillä tässä työssä minuus on toissijaista. Olen saanut osakseni monia pilkka-, liika- ja lempinimiä, niin saan luultavasti myös tällä komennuksella. Siihen asti matkustan anonyyminä, niin meillä on tapana.

Vaikka en ole syyllinen tuleviin tapahtumiin, kannan vastuuni ja teen parhaani, tosin minäkään en ole täydellinen. Toisinaan on pakko istua alas ja syödä kourallinen kirsikoita, keskittyä siihen, miltä ne maistuvat, ja unohtaa maan kamaralle valuva veri.

1937

I

ΤΟΥΚΟΚΟΥ. Seisoin rahtilaivan kannella, katselin ulappaa ja muistelin traagista onnettomuutta kahdeksan vuoden takaa. Seurasin silloin avuttomana rannalta, kuinka höyrylaiva upposi kovassa myrskyssä heti satamasta lähdettyään, liki kaikki matkustajat hukkuivat. Minä vajosin epätoivoon ja menetin työkykyni mutta aikani levättyäni nousin takaisin jaloilleni, eikä tapaus vaivannut enää mieltäni päivittäin. Nyt miltei nautin laivamatkasta. Vielä oli lämmin ja sangen tyyntä, saisin kuljeskella levollisena ja nukkua yöni rauhassa.

Ei ollut kiire, sillä meidät hälytettiin paikalle aina riittävän ajoissa ennen tilanteen kärjistymistä, jotta äkillinen ilmaantumisemme ei aiheuttaisi ihmettelyä. Tällä kertaa ei olisi kyse tavanomaisesta katastrofista vaan maailmanlaajuisesta murhenäytelmästä, siksi joukkoihin alettiin värvätä myös komennuksillaan heikosti menestyneitä, viralta pantuja ja vapaaehtoisia.

Valiojoukot saivat pelastettavakseen merkkihenkilöitä, kokonaisia perheitä tai sukuja. Heidän tiedettiin suoriutuvan tehtävästään, siksi heille riitti jopa viimeinkin saapuminen, mutta usein he tulivat kuitenkin ajoissa, kun nianhimoisimmat tekivät taustatyötä, jotkut lomailivat. Muina etuoikeuksina olivat hienot majoitustilat, joita kutsuttiin residensseiksi, sekä satunnaiset apulaiset, jotta valioyksilöt saisivat halutessaan levätä.

Minäkin olin toiminut hetken tuollaisena apumiehenä. En kuitenkaan kestänyt komentelua ja porskahdin itkuun jo pienestä nuhtelusta. Herkkyydestäni oli silti myös etu: näin, kuulin ja aavistin enemmän kuin muut ja arvostin vähäisimpiäkin ihmiskohtaloita. Koska herätin luottamusta, minulla oli loistava kielipää ja suhtauduin työhöni vakavasti, sain nykyään toimia itsenäisesti. Minulla ei ollut kuitenkaan lupaa puuttua tapahtumien kulkuun eikä suoranaisesti pelastaa ketään, tehtäväni oli vain raportoida, mutta usein olin tukena inhimillisessä hädässä. Vaikka komennusten jakajat käyttivät työstäni nimitystä puuhastelu, olin varsin tyytyväinen. Olemassaolollani oli tarkoitus, enkä joutuisi elämään irtolaisena. Tällä kertaa minua odotti pieni ullakkohuone rapistuneesta kerrostalosta suojattini, sitä nimitystä heistä käytettiin, naapurista.

Juopottelin jonkin verran alkumatkasta, sanottakoon sitä siirtymäriitiksi, ja satunnaisesti nousin laivan kannelle selvittämään päätäni. Noina hetkinä kiinnitin huomion erääseen nuoreen mieheen. Kävellessään ylväänä kädet selkänsä takana hän muistutti merikotkaa, joka oli laskeutunut laivalle hetkeksi lepuuttamaan siipiään.

»Herr Adler», hän sanoi ja ojensi siipensä tervehtiäkseen. Sillä nimellä, Kotka, häntä siis kutsuttaisiin komennuksellaan. Hän kuului valiojoukkoihin ja oli siksi saanut nimen antaman identiteetin jo hyvissä ajoin. Ojensin käteni ja vastasin:

»Hauska tutustua, Herr Adler.»

Hän oli varrekas ja jyrkäluiainen, opiskellut germaanista kielitiedettä sekä sosiologiaa, lisäksi hänellä oli todistukset sekä Geisenheimin että Köstritzin puutarhakorkeakouluista. Hän kertoi osaavansa korttitemppuja ja väöntävänsä mielellään kättä, arvatenkin hauska seuramies, ja oli näistäkin

syistä kivunnut hierarkiassamme varsin korkealle. Nyt hän vapautti kädet selkensä takaa, toisessa oli kirja, nosteli käsi-varsiaan, kokeili saisiko tuulta siipiensä alle, hymyili mutta malttoi odottaa vielä. Nyökkäsin kysyvästi kirjaa kohti.

»Kodin hedelmätarha, sen perustaminen ja hoito sekä tuotteiden talteenotto, säilytys ja jalostaminen», hän sanoi. »Peiteammatiltani olen ylipuutarhuri.»

Kumarruin katsomaan kirjaa lähemmin. Romanttisessa kansikuvassa pariskunta seisoivat torpan pihapiirissä. Naisella oli pitkä mekko ja esiliina, sylissä lapsi, henkselihousuinen mies kurotteli käsivarsiaan valkoisena kukkivan puun latvustoihin. Taivas oli kirkkaansininen, maisema valoisa, etualalla kotipolun ja nurmen päällä näkyi yläreunastaan rispaantunut, suuri varjo, kuin tummat, saviset käsiparit olisivat kurkotelleet maasta kohti naista ja lasta.

»Isäntäperheelläni on iso puutarha. Odottavat minulta paljon eikä syyttä, olin kurssini paras. Pääsen yllättäisiin oloihin Berliiniin Schwanenwerderin saarelle.»

Herr Adler huokaisi tyytyväisenä ja jatkoi pian vuolaasti:

»Isäntäni on opiskellut Heidelbergin yliopistossa. Hän osaa kirjoittaa runoja ja soittaa pianoa. Minun pitää kutsua häntä herra Tohtoriksi. Minulle tulee kiirettä, mies on erittäin omistautunut työlleen, ja perheen lapset ovat pieniä. Heitä on nyt neljä: Helga, Helmut, Hilde, Holde...»

Nauroin. Oli vaikea ajatella Herr Adleria hyppyttämässä polvellaan tuollaista määrää pikku pilttejä.

»Helga, Helmut, Hilde, Holde... Ihan kuin lorun pätkä.»

»Totta se on. Eikä siinä liene lorun loppu.»

»Onnellinen pariskunta.»

»Niin, vaimo – Magdako hän oli? – kutsuu miestään nimellä *Engelchen*, enkelinen. Tämä on naiselle toinen avioliitto. En ole kovinkaan kiinnostunut pikku rouvasta, sain juuri pinon papereita hänestä, kaiketi aika tyyppillinen

Hausfrau, syrjässä pysyttelevä kodin hengetär, vaatimaton ja toimelias.»

Tämä taisi olla hänen ensimmäinen pestinsä. Valiojoukot eivät saaneet tyypillisiä tapauksia. Hymyilin myötätuntoisesti. Untuvikolla olisi vielä paljon opittavaa.

»Entä teidän kohteenne?» hän kysyi.

Koska en kuulunut valiojoukkoihin, minulle ei kerrottu kuin huteria ääriviivoja. Vastasin, että päätyisin käypäläiseksi Puolaan kohtalaisen lähelle Varsovaa kaupunkiin, josta hän tuskin oli kuullut, ja suojattini oli eräs orpo nuori nainen.

Herr Adler nyökkäsi, nosti käden otsalleen, tähyili merelle ja kysyi:

»Onko hän naimisissa?»

»En usko. Hänen elonkulkunsa on ollut hyvin häilyväistä. Sen enempää en hänestä sitten tiedäkään.»

Kävelimme pitkin laivan kantta. Oli selkeää, aurinko paistoi, aallot pysyttelivät matalina, ja meri tuntui jatkuvan loputtomiin. Herr Adler pysähtyi, ojensi puutarhakirjan hetkeksi minulle, teki joitakin reippaita ruumiillisia harjoitteita, joihin minä tuskin olisin taipunut, ei edes hengästynyt, ja sanoi:

»Isäntäni jalassa on jotakin vikaa, näyttää kampuralta, *talipes equinovarus*, vaikka luultavasti selitys on *osteomyelitis*, bakteerin aiheuttama luutulehdus.»

Ihailin hänen tarmokkuuttaan ja hymyilin.

»Voin vannoa, että isäntänne jalan vuoksi teitä ei ole komennettu paikalle.»

»Päätin silti opiskella paremmin asiaa. Olen sangen kiinnostunut lääketieteestä, minulla on mukana läjäpäin kirjallisuutta. En taida mitenkään ehtiä lukea kaikkea. Haluatko olueni? Minun on pidettävä pääni terävänä.»

Nyökkäsin. Tunsin isällistä hellyyttä tuota nuorta miestä kohtaan. Vaikka hän nyt paistatteli kannella itsevarmuudessa, en voinut olla sanomatta hänelle:

»Tulette huomaamaan, että työmme on hyvin yksinäistä. Kuulisin teistä mieluusti myöhemmin. Kunhan olette asettanut aloillenne, voisitte kenties kirjoittaa jokusen sanan. Vaikeilla hetkillä haluaa jakaa kokemaansa. Minä en saa lähettää viestejä, mutta teen merkintöjä muistikirjaan. Se auttaa minua pysymään järjissäni.»

Herr Adler hymyili vastaukseksi mutta ei luvannut mitään, luultavasti hän unohtaisi minut maihin päästyään, kaikenlainen tahaton itseriittoisuus oli valiojoukkoihin kuuluvissa hyvin tavallista. Nyt hän vei minut hyttiinsä, jossa kaikki oli säntillisessä järjestyksessä, ja ojensi olutpullonsa. Otin ne kiittollisena vastaan ja jätin hänet opintojensa pariin.

Seisoin vielä hetken kannella katselemassa merta. Oli kevät, aurinko paistoi, ja olin vielä vapaa. Avasin ensimmäisen pullon. Työ olisi raskasta, eikä vapaa-aikaa juuri-kaan riittäisi. Komennuksella ollessani voisin maistaa paikallista olutta pullollisen tai korkeintaan kaksi. Tiesin sikäläiset panimotaidot, joten valitsisin kaksi pulloa. Muuten täytyi jaksaa vahtia herpaantumatta. Tämän työn olin päättänyt hoitaa kunnialla.

2

LAIVAMME SAAPUI Danzigin satamaan toukokuun yönä runsas kaksi vuotta ennen kuin saksalaisten taistelulaiva alkaisi tulittaa pientä puolalaista Westerplatten varuskuntaa. Herr Adleria oli vastassa kantaja, autonkuljettaja sekä saattaja. Nuorukainen puhkui tarmoa ja heilautti kättään hyvästiksi. Minä jatkoin matkaa yksin, muistelin saamiani ylimalkaisia ohjeita:

»Gwiazda on nimensä mukaisesti kuin tähti, sojottaa hie-
man joka suuntaan. Se on juuri sinulle sopiva kaupunki,
sillä siellä uskotaan vielä ihmeisiin.»

En ollut huolissani, löytäisin kyllä perille. Joku satama-
pojista ojensi käsivartensa ja näytti eteenpäin. Lähdin siis
matkaan. Nousin kuorma-auton lavalle, tavaravaunuun ja
hevoskärryyn, nostin ojan pientareelle jätetyn polkupyörän,
ketjut natisivat, kävin polkemaan hiekkateitä. Pohjoisen
tuuheat havumetsät olivat enää unta, männyt hoikistuivat
ja jäivät lyhyiksi, lehtimetsät muuttuivat peltomaisemiksi,
puro kasvoi joeksi, tienreunan joutoheinät puhkesivat kirk-
kaanpunaisiksi unikoiksi, ja kirsikkapuut kukkivat. Kau-
kaisten maatilojen koirat haukkuivat, yksi niistä juoksi het-
ken matkaa rinnallani. Peltojen yllä haarapääskyt, iloista
lirkutusta, joka päättyi tukahdutettuun narinaan. Katto-
haikara laski munan taivaan ja maan välille, yhden vain,
kävi sitten hautomaan. Pyörä pyöri, ja minä jatkoin matkaa

sinisessä, vihreässä, kukkaan puhkeavassa maailmassa. Olin kuin kuka tahansa kulkuri, vapaa ja turvassa avaran taivaan alla. En tiennyt paljonkaan tulevasta. Kukapa olisi tiennyt? Saatoin hyvin alkaa viheltää, sillä tämä hetki oli kaunis.

Nyt jatkoin matkaa jalan, oli jo myöhä ja yhä kuuma. Olin kääntynyt pois pölyiseltä tieltä ja kuljin joen vierustan viileydessä. Tuolla törmällä tyhjyyden keskellä istui joku. Kun tulin lähemmäs, näin vanhuksen, joka nuokkui penkillä uurteiset kasvot kohti jokea. Nostin lakkia tervehdykseksi ja hieraisin otsaa kämmenselällä. Mies ei katsonut minua mutta nyökkäsi vaisusti. Ennen kuin ehdin kysyä, hän jo vastasi:

»Tämä on Gwiazda, sinä olet jo perillä.»

Olin istahtaa hetkeksi hänen vierelleen ennen kuin jatkaisin matkaa rinnettä ylös, mutta hän paneutui makamaan penkille, risti kädet rintansa päälle ja huokaisi:

»Me tuskin tapaamme enää, joten hyvästi.»

Miksipä enää viivästyttää kohtaamistani Gwiazdan kanssa? Tuolla se siis oli. Lähdin kapuamaan rinnettä, näin kaupungin. Gwiazda vaikutti sekavalta mutta muuten hyvin tyyppilliseltä rakennuksineen, aukioineen, puistoineen ja sokkeloisine kujineen. Kaupungintalon korkeissa pylväissä oli ylilyönnin makua, mutta tuollainen iloittelu sallittakoon muuten vaatimattomalle kaupungille, ne olivat sen kaksi pulloa laatuolutta. Oli synagooga ja jokunen kirkko, niissä kaunis, hoikka torni, tornissa sinne kuuluvat naakat, kaiken yllä avara taivas ja pääskyjen kirkuna. Jonakin yönä syttyisivät tähdet, nyt kaupunki nukkui kuulasta kevätyötään. Hyvä, että lepäsi. Halusin katsella hetken ympärilleni ja asettua maisemaan, etsiä sopivat kulkureitit ja muutaman kuppilan, tietenkin. Tuolla jossakin olisi minun kotikatuni, tuolta hakisin leipäni, tuolta lihaa, jonkin kulman takaa löytäisin oikoreitin torille, kaupungin lai-

doilta lisää polkuja joutomaille, joelle, metsään. Hiljalleen juurtuisin ja kaupunki juurtuisi minuun, alkaisimme luoda merkityksiä toinen toisillemme, syntyisi muistoja. Harpoin vauhdilla eteenpäin, olin yhtä aikaa kiihtynyt näkemästäni ja uupunut kulkemisesta.

Olin tullut pienelle puistoaukiolle. Minut valtasi pitkän matkaamisen jälkeinen alakulo. Väsymystä, havaintojen ja aistien ylikuormitusta se vain oli. Tein muutaman merkin­nän muistikirjaani, jonka pohjalta minun piti myöhemmin laatia raportti kaikesta tapahtuneesta. Laskin vihdoon pääni penkille, katselin keväisen Gwiazdan loputonta yötaivasta ja annoin unen tulla.

Heräsin penkiltä jäsenet jäykkänä. Oli aamuvorhainen. Lepäsin vielä hetken ja annoin hengityksen tasaantua. Suuta kuivasi, tärisin kylmästä ja jännityksestä. Hörppy olisi hel­pottanut oloa. Kuuntelin kyyhkyjä, pääskyjä ja varpusia. Kirsikkapuut kukkivat. Haistelin ilmaa, jossa ei ollut vielä minkäänlaista uhkaa. Kaupunki oli elossa ja odotti minua. Hyvin tässä kävisi.

Nousin istumaan ja pyyhkäisin vaate­tukseni, kampasin hiukset ja jätin pikaisen yösi­jani. Jokohan Herr Adler oli päässyt perille, asettautunut uuteen elämänsä Berliinissä? Heräsikö jo tottuneesti, vetreyttikö ennestäänkin ketteriä raajojaan käydäkseen sitten toimeen nuoren miehen innolla?

Otin ensimmäisen askeleni tämän kaupungin asukkaana. Kohteeni sijaitsi hieman syrjässä alueella, jossa murheet oli­vat suuria ja todellisia ja riemut... Kyllä, he osasivat myös iloita rehevästi. Ehkä sellainen käytös oli niin vaarallista, että kaikista ihmisistä juuri heidät oli leimattu yhteiskunta­kelvottomiksi. Ei iloa saanut annostella kenellekään kuin kauhan pohjallisen.

Minun piti nyt löytää katu nimeltä *Śnieg*, Lumi, mutta ei täällä sellaista ollut. Lopulta kysyin ohikulkijalta. Hän osoitti suoraan eteenpäin ja selitti, miksen ollut löytänyt perille.

»Oikeastihan tämä on Olkikatu, mutta siitä asti, kun leipuri Dymitr alkoi huolehtia lumitöistä, tätä on sanottu Lumikaduksi. Kysy leipäkaupan Olgalta lisää», hän nauroi, »jos uskallat!»

Katu kuhisi elämää: pikkupoikia potkupallon perässä, raukeita kissoja ja vikkeliä kulkukoiria, kumaria, verkkaisia vanhuksia, tuolla yöretkiltään palannut, humaltunut kulkiija ahersi portin kimpussa, ei saanut sitä auki, ehkä erehtyi rakennuksesta, potkaisu portin pieltä ja lähti taas laahustamaan. Tuolla joukko äänekkäitä naisia kiiruhti leipäkauppaan.

Yhtäkkiä minäkin seisoin puodissa ostamassa lämpimäistä kuin kuka tahansa lumikatulainen. Jauhojen, hii-van ja juuri paistetun leivän tuoksu! Rehevä Olga ojensi minulle vehnäsen ja nyökkäsi, takanani oli jonoa. En uskaltanut kysyä häneltä mitään, annoin kolikon, hänen oikeassa nimettömässään oli sormus. Taas joku astui puotiin, korot kopisivat, puheensorinaa, »*Do widzenia!*», »*Do widzenia!*» Käännyin, suljin oven ja haukkasin nälkäisenä leipää. Se oli ensimmäinen ateriani Gwiazdan kaupungissa. En jouduttanut kulkuani, nautin joka palasta. Murusilla ruokin Lumikadun varpuset.

Romaani toisen maailmansodan aikaisesta Puolasta ja niistä, jotka meitä varjelevat

TOUKOKUUSSA 1937 arvoituksellinen Bajek saapuu Gwiazdaan, jossa uskotaan vielä ihmeisiin. Pikkukaupungin kaduilla tuoksuu leipä, kirsikka-puut kukkivat.

Bajek asettuu talonmieheksi Lumikadulle ja kerää ympärilleen eloisan yhteisön. On Lilka ja Marek, kaksi tuulen viskomaa rakastavaista, ja teatteri-seurueiden kanssa maata kiertävä Bruno, joka tarjoaa heille kodin. On Paweł, joka syntyy hengittämään sotaa enteilevää ilmaa, ja leipomomuttera Olga, jonka mies on kadonnut.

Vuodet vierivät, saksalaiset saapuvat, puolalaisista aletaan muokata orjakansaa. Bajekin tehtävänä on vain tarkkailla ja tallentaa, ei puuttua asioihin, näin on hänelle painotettu. Mutta kuka voisi vain katsoa sivusta, kun tuho uhkaa nielaista koko Lumikadun asukkaineen?

